

Recenzie

Anton Baláž: Príbeh Jána Lajčiaka. Prehovor Ezechiel

Literárne informačné centrum, Bratislava 2012, 360 s. ISBN 9788081190575

Hoci od vydania tohto beletristického spracovania životného príbehu Jána Lajčiaka už nejaké mesiace uplynuli, v Sociológii som zatiaľ žiadnu reakciu nevidel. Domnievam sa, že ani pre sociológov nebude nevhodné aspoň pripomenúť, že kniha vôbec jestvuje. Ide totiž o významný príspevok k lajčiakovskej téme na Slovensku, presahujúci všetky ostatné tituly zo stále sa rozširujúcej bibliografie o J. Lajčiakovi. Ani neprekvapuje, že ide o literárne beletristické spracovanie jeho príbehu, veď napokon je známe časté konštatovanie, že jeho život je témou na román.

Po A. Kostolnom a P. Kompišovi je A. Baláž ďalším autorom, ktorého príbeh J. Lajčiaka na beletristické spracovanie inšpiroval. Baláž však vyjadruje určitú nespokojnosť s týmito dielami a ich autorským poňatím. Osobnosti J. Lajčiaka sa venoval už dlhšie a okrem tohto románového spracovania už pred pár rokmi napísal aj divadelnú hru, ktorú rozhlas i odvysielal. Len na doplnenie uvediem, že Lajčiak ako postava sa objavil aj vo filmovom spracovaní režiséra J. Riháka *Albert, Albert* o ďalšom a tiež menej známom slovenskom solitérovi Albertovi Škarvanovi, lekárovi a tolstojovcovi. Lajčiaka v tomto filme stvárnil spisovateľ R. Sloboda a v pamäti zostáva scéna, v ktorej tento nespokojný, roztržitý a lamentujúci muž hovorí, na čo mu je na Vyšnej Boci to, že ovláda viac ako pätnásť semitských jazykov... To však len ako poznámka na okraj k literárnym spracovaniam príbehu J. Lajčiaka.

Antonovi Balážovi bolo od začiatku zrejmé, že pri osobnosti J. Lajčiaka a intelektuálnych výkonoch, ktoré dosiahol, mu nebudú stačiť o ňom iba výpovede v rámci niektorého z literárnych žánrov a jeho vlastná beletristická imaginácia. Sústredil sa preto súbežne na oboznámenie sa so všetkými možnými archívnymi a literárnymi prameňmi, ktoré bližšie osvetľujú kľúčové epizódy jeho života a umožnia tiež pochopiť to, čo tvorí podstatu jeho osobnosti, jeho tvorivosti. Spracoval si všetky dostupné pramene k jeho vzťahu s M. R. Štefánikom, keďže presahujú ich vzájomnosť a priateľskosť z Lajčiakovho parížskeho pobytu pri príprave dizertácie o Ezechielovi, konzultoval s viacerými historikmi, sociológmi, politológmi o osobnostiach alebo dejinných udalostiach (o M. Hodžovi, O. Jászim, V. Šrobárovi), resp. si príslušné pramene sám našťudoval. Zároveň tiež pátral po Lajčiakovom archíve a jeho literárnej pozostalosti a napokon aj našiel v archíve evanjelickej cirkvi a. v. na Palárikovej ulici v Bratislave tri krabice korešpondencie a jeho rukopisov. Aká to objaviteľská náhoda až irónia, veď do okien tohto domčeka

sa roky díval priamo od svojho pracovného stola. Spomínam si na moje neúspešné pátranie spolu s pani Nandráskou z knižnice EBF UK po Lajčiakovom archíve, knižnici, tiež na neúspešné hľadania B. Petrika, nehovoriac už vôbec o fonde J. Lajčiaka v SNK v Martine, v ktorom je iba zopár jednotiek z Lajčiakovej korešpondencie. O to viac môže tešiť každý objav z jeho pozostalosti.

V románovom spracovaní, tak svoj text charakterizuje sám autor A. Baláž, Lajčiakovho príbehu približuje v jedenástich kapitolách niektoré aj dodnes pomerne známe obdobia či epizódy z jeho života alebo študijné pobyty. Mám na mysli Lajčiakove pôsobenie na fare v Budapešti potom, ako bol v roku 1899 ordinovaný za kňaza, príprava doktorskej dizertácie v Lipsku zo semitológie, spracovanie Ezechielovej témy na dizertáciu v Paríži. Kapitolami sú však aj menej známe témy, a to cesta sociológa (a vlastne aj politika či politológa) Oskara Jásziho po Slovensku v r. 1908, keď navštívil aj J. Lajčiaka na V. Boci, postava Zachara Zajdena, kurátora bocnianskeho evanjelického zboru, ktorého viac razy spomína aj B. Petrik a ktorého zažil ešte J. Filo st., keď v r. 1948 prišiel ako kňaz na faru vo V. Boci a kde pôsobil až do r. 1953, Lajčiakove listy a „lístoky“ slečne L. Hroboňovej, keď tento ich vzťah ešte v sebe niesol určitú perspektívu. A samozrejme, rámcovanie jednotlivých etáp Lajčiakovho príbehu reflexiami zo štúdie Š. Krčméryho o ňom z r. 1940.

Musím však osobitne zdôrazniť, že toto románové spracovanie v knihe dokresľuje a osobitým spôsobom uvádza aj viac ako šesťdesiatstranová kapitola nazvaná *Dokumentárna príloha*, v ktorej autor dokumentuje všetky zdroje a pramene hľadané a nájdené ním samým predovšetkým preto, aby čo najpresnejšie a najbližšie priblížil jeho príbeh súčasnému čitateľovi a súčasným záujemcom o J. Lajčiaka. Práve táto príloha nám ukazuje, s akou dôslednosťou a precíznosťou pristupoval A. Baláž pri príprave svojho beletristického spracovania k zvládnutiu tohto dokumentárneho pramenného materiálu. Až s touto prílohou tvorí toto beletristické spracovanie text, ktorý je v lajčiakovskej literatúre bezpochyby neprehliadnuteľný.

Jednou z kapitol, ktorá v lajčiakovskej problematike predstavuje takéto novum a spracovanie pôvodných prameňov, je kapitola o jeho pobyte v Paríži a priateľstve s M. R. Štefánikom, v ktorej A. Baláž využil svoje spracovanie Štefánikovej pozostalosti a prameňov zo štefánikovskej tematiky. Hoci sa o ich priateľstve od r. 1895, keď Štefánik krátko pôsobil cez prázdniny v Pribiline, vedelo, lebo vtedy vystúpili spolu na Kriváň, to, že sa vtedy zbližili a poznali svojimi rozhovormi o Slovensku a slovenských pomeroch, rozhovormi o vede, poznaní vôbec a určite aj rozhovormi o úlohe jednotlivca atď., približuje práve Balážov text. Lajčiakovi aj v jeho texte zrejme konvenovalo to Štefánikom často opakované a pripomínané Napoleonove „ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem“, čo aj neskôr práve pri Lajčiakovi zdôrazňovali viacerí jeho

nasledovníci a najmä J. I. Hamaliar. Zároveň ako nóvum pôsobí aj to, že Lajčiak zoznámil Štefánika s rodinou slovenského kožušníka D. Benka, ktorá bola pre oboch počas ich pobytu v Paríži a pre Štefánika aj potom určitou záštitou. A prirodzene si A. Baláž ako autor románového diela nemohol nechať ujsť príležitosť rozvinúť príbeh aj s Benkových krásnou a vzdelanou dcérou Milkou vo vzťahu k M. R. Štefánikovi. Zaujali ma však aj viaceré iné detaily z ich spoločného pobytu v Paríži, ktoré A. Baláž približuje v podobe záznamov, ktoré si akoby denníkovo zapisoval Štefánik, napríklad prečo niesol Štefánik práve Flammarionovi vzorku jáchymovskej rudy – smolinec, keď už v r. 1903 dostali Curieovci Nobelovu cenu spolu s H. Becquerelom, ktorý si žiarenie z tejto rudy všimol už dávno predtým a Curieovcov na to aj upozornil. Takýchto a podobných detailov ponúka kniha na zamyslenie viac.

V tejto súvislosti chcem spomenúť, čo som spozoroval už predtým, že J. Lajčiak sa pri príprave dizertácie o Ezechieli nevymanil z jeho textov či textov o ňom, čo je celkom prirodzené vzhľadom na svoj cieľ. Pozíciu osvietenského postoja k náboženstvu asi preto ani heuristicky nezaujal. Na druhej strane pri obhajobe a zdôvodňovaní vedy, poznania a ich potreby a rozvíjania vôbec a v slovenskom prostredí osobitne je tento osvietenský odkaz na potrebu ich šírenia a aj pestovania a rozvíjania vedy samotnej, apely na jednotlivcov, ktorí to môžu a majú v rámci svojich pôsobení robiť, Lajčiakom samým veľmi zdôrazňovaný. Prirodzene sa to vzťahuje aj na jeho kritiku kňazstva, cirkvi, ich nemodernosti a pod., ale táto spomenutá pozícia osvietenstva rozvinutá u neho samostatne nie je.

Je všeobecne známy Lajčiakov význam pri propagovaní sociológie ako novej vedy o spoločnosti a spomínam to len preto, že aj pri románovom spracovaní jeho životného príbehu sociológov najviac zaujíma, či sa autor nejakým spôsobom tejto témy dotkol. Aj keď je to latentné aj v ďalších kapitolách, najvýraznejšie je to v kapitole o ceste O. Jásziho na vtedajší Felvidék v r. 1908, keď sa na V. Boci stretol aj s J. Lajčiakom. A. Baláž sa opiera o pramene súvisiace s M. Hodžom a o autorov, ktorí jeho pozostalosť poznajú, pretože M. Hodža sa s O. Jászim ako význačným predstaviteľom radikálnych demokratov v Budapešti stýkal už v období prelomu 19. a 20. storočia. Jászi bol zakladateľom a šéfredaktorom významnej revue *Dvadsiate storočie* a jeho hlavnou záujmovou oblasťou bola problematika národov a národností v Uhorsku a prístup vlády k nej od vyrovnania. Aj túto cestu na Felvidék vykonal v rámci prípravy práce o postavení národností v Uhorsku. A. Baláž veľmi výstižne pracuje v texte akoby s Jásziho argumentáciou pri jednotlivých otázkach. Uvádza aj kontexty dobovej sociológie od Comta a Spencera, spomína Gumpłowicza, Durkheima, Webera a ďalších autorov. Napokon v období, keď Lajčiak pripravoval dizertáciu o Ezechieli rovnako ako on, aj Jászi bol na pobyte v Paríži a navštevovali bez toho, aby o sebe

vedeli, Durkheimove prednášky. V románe to Jászimu pripomína znamenitá Balážová postava francúzskeho diplomata, ale aj semitológa i biblistu Riffaulta, ktorý Lajčiaka pozná a navštevuje už na fare v Budapešti v Lutherovom dvore ešte pred jeho odchodom na doktorát do Lipska, ale kedy už Lajčiak pracoval na prekladoch biblických žalmov. Samozrejme si Baláž všíma Lajčiakov individualizmus, uvádza, že v Lajčiakovej knižnici na V. Boci si Jászi okrem množstva kníh z viacerých oblastí i autorov všíma Durkheimove *Pravidlá sociologickej metódy*: veď sociológom sú známe celé pasáže v Lajčiakovom *Slovensku a kultúre* z tejto Durkheimovej práce, hoci ho v texte – tak ako aj iných a ďalších autorov – vôbec necituje. Ďalšou okolnosťou, ktorá však nič na Balážových úvahách, rozhovoroch a dialógoch jednotlivých postáv nemení, sú aj u Jásziho prítomné Gumpłowiczove názory a teoretické koncepty o tom, že nacionálne otázky v 19. storočí a v jeho druhej polovici v monarchii obzvlášť boli chápané ako oveľa závažnejšie než otázky sociálne. Baláž je svedomitý čitateľ a pozná pramene, keď tu pripomína aj jednu Jásziho prácu pri jeho akoby koketovaní so socializmom, resp. aj s Marxom. Gumpłowicz viac akcentoval to, že tieto nacionálne procesy sú výsledkom na jednej strane jazykových identít v rozkolísanej monarchii a jej politike a na druhej strane sú akoby funkciou prechodu od feudalizmu k demokratickým spoločnostiam v daných možnostiach. Len pripomínam známu Winclawského poznámku, že sociológia v tejto dobe problematiku národa a národ ako samostatný predmet a kategóriu výskumu ešte vôbec zavedenú nemala. Zároveň len poznamenávam, že u nás sociológovia o O. Jászim z tohto obdobia čerpajú viac z pozostalosti A. Štefánka, ktorý sa s ním od r. 1906 v Budapešti a aj s niektorými redaktormi *Dvadsiateho storočia* viac-menej pravidelne stretával. Spolu s J. Lajčiakom patrí práve A. Štefánek v tomto období k význačným propagátorom sociológie u nás.

Uvedomujem si, že táto recenzia je tak trochu oneskorená a dôvod napísať ju som na začiatku uviedol. J. Lajčiak je výrazná i zvláštna osobnosť našich dejín, o ktorej stále nevieme všetko a vynikajúci dôkaz o tom podáva práve kniha A. Baláža. Môžeme iba dúfať, že práve týmto beletristickým, románovým spracovaním sa jeho osobnosť dostane do povedomia aj širšej kultúrnej verejnosti, veď ide napokon o to, aby verejnosť poznala nielen jeho životný príbeh, ale hlavne jeho dielo, spôsob myslenia v prístupe k slovenskej spoločnosti. Ide o to, aby sa aj prostredníctvom tohto románu rozširoval okruh záujemcov o Lajčiakovo dielo. Veď práve Lajčiakov výrazný kritický prístup ku všetkým spoločenským témam a jeho zdôrazňovanie úlohy jednotlivca pri ich riešení vyvolával taký protikladný prístup k nemu vôbec. A kniha A. Baláža je svojou povahou cielená, oslovuje jednotlivcov a núti, resp. vedie ich takto vo svojom individuálnom myslení a prežívaní chápať jeho východiská, to, ako sa

veci dejú, čo všetko môže aj dnes jednotlivec meniť a urobiť tak, ako si to predstavoval J. Lajčiak.

Je dobré, že toto povedomie a odkaz J. Lajčiaka sa za posledné roky zvyšuje. Vidieť to nielen na stále sa rozširujúcej bibliografii o ňom a na nových autoroch, ktorí sa ním zaoberajú. V minulom roku napríklad Spolok Martina Rázusa usporiadal v Bratislave (máj) a v Liptovskom Mikuláši (september) dve konferencie pod názvom *Sláva šľachetným* a osobnosť J. Lajčiaka bola na nich jednou z tém, ktorým sa konferencie venovali. (Pod názvom *Sláva šľachetným* III., eds. J. Juráš – D. Kodajová a kol., L. Mikuláš, 2014 boli v dvoch zborníkoch publikované výstupy z oboch týchto konferencií, ktoré sú k dispozícii aj v knižnici SÚ SAV).

Kniha A. Baláža znamená výrazný prínos tak svojím románovým spracovaním, ako aj – a to najmä – dôsledným využitím prameňov a archívnych materiálov k lajčiakovskej téme. Ostáva mi veriť, že aj po tejto recenzii si ju prípadní záujemcovia o ňu ešte niekde dokážu kúpiť.

Eudovít Turčan
Bratislava